

POLITYKA WEWNĘTRZNA AUSTRII (1945—1965)

Historycy powojennych dziejów Austrii kończą swoje opracowania przeważnie na roku 1955, widząc w dacie podpisania traktatu państwowego wygodną cezurę chronologiczną¹. Tylko nieliczni dotąd starają się podsumować cały okres minionego dwudziestolecia, tj. dziejów II Republiki, choć trudniej im już ustrzec się od daleko idących uproszczeń². Stanowisko takie bywa u tych badaczy często nawet niezamierzone — inaczej niż we wspomnieniach lub nawet opracowaniach takich mężów stanu, jak Karl Renner, czy Adolf Schärff (socjaldemokraci), którzy na opisywane przez siebie wydarzenia patrzą z pozycji swojej partii³. Równie jednostronnie ocenia rzeczywistość w swojej książce Karl Gruber, działacz chadecji⁴.

W odtwarzaniu przebiegu wydarzeń politycznych w Austrii dużą pomocą okazują się dla historyka encyklopedie polityczne⁵ oraz zbiory dokumentów wydane we Wiedniu przez byłego posła austriackiego w Warszawie, Stephana Verostę⁶, czy przez dokumentalistę Heinricha Sieglera⁷. Pojedyncze dokumenty publikują bieżąco także wydawnictwa ciągle jak „Europa Archiv” i „Archiv der Gegenwart”. Dużo materiału informacyjnego zawiera oczywiście prasa codzienna.

Problemem nader ważnym, a dotąd w literaturze spornym, jest kwestia, czy Austria została przez III Rzeszę zaanektowana, czy też nastąpiła w 1938 r.

¹ W. Goldinger, *Geschichte der Republik Österreich*. Wien 1962; H. L. Mikoletzky, *Österreichische Zeitgeschichte. Vom Ende der Monarchie bis zum Abschluss des Staatsvertrages 1955*, 2. durchgesehene Auflage. Wien 1964.

² *Bestandsaufnahme Österreich 1945—1963*. Herausgegeben von J. Hannak. Forum Verlag, Wien, Hannover, Bern 1963; *Zwei Jahrzehnte zweite Republik*. Herausgegeben vom Institut für Österreichkunde. Graz—Wien 1965.

³ K. Renner, *Österreich von der ersten bis zur zweiten Republik*. Wien 1953; A. Schärff, *Österreichs Erneuerung 1945—1955. Das erste Jahrzehnt der zweiten Republik*. Siebente ergänzte Auflage. Wien 1960.

⁴ K. Gruber, *Zwischen Befreiung und Freiheit, der Sonderfall Österreich*. Wien 1953.

⁵ *Politisches Handbuch der Republik Österreich 1945—1960*. Zusammengestellt und bearbeitet von Wolfgang Oberleitner. Wien 1960.

⁶ S. Verosta, *Die internationale Stellung Österreichs 1938 bis 1947*. Wien 1947.

⁷ H. Siegler, *Österreichs Weg zur Souveränität, Neutralität, Prosperität 1945—1959*. Zusammengestellt von... Bonn, Wien, Zürich 1959.

okupacja. Prawnik Hans Kelsen oraz zmarły w 1965 r. prezydent Adolf Schärf stoją na stanowisku aneksji, co oznacza, że obecne państwo austriackie nie jest kontynuacją państwa przedwojennego. Rząd austriacki wypowiadał się natomiast za teorią kontynuacji państwa sprzed 1938 r. uznając, że w l. 1938—45 kraj znajdował się pod okupacją hitlerowską. Teorię tę rozwijał Stephan Verosta⁸. Taktyka aliantów w czasie wojny w sprawie Austrii dostarczyła wiele powodów do spornego ujmowania tego problemu⁹. Po wojnie traktowano Austrię jako kraj wyzwolony spod okupacji hitlerowskiej, a równocześnie ustanowiono tam cztery strefy okupacyjne oraz Sojuszniczą Radę Kontroli jak w kraju pokonanym. Wreszcie traktat z 1955 r., kończący ten okres okupacji, nazwano nie traktatem pokojowym, lecz traktatem państwowym. Wszystko to było wyrazem kompromisu osiągniętego przez sojuszników na konferencji moskiewskiej w październiku 1943 r., na której postanowiono traktować Austrię jako ofiarę agresji hitlerowskiej, a więc nie jako pokonanego wroga, choć czasową okupację uznano wówczas za postulat do przyjęcia, aby oddzielić kwestie Austrii od spraw Niemiec i zapewnić sprawną likwidację hitlerowskiego aparatu administracyjnego i utworzenie austriackiego, który miał następnie otrzymywać sukcesywnie ważniejsze prerogatywy.

Dnia 31 III 1945 r. pierwsze oddziały Armii Radzieckiej wkroczyły na terytorium austriackie. Już 3 IV oficerowie austriaccy, należący do tamtejszego ruchu oporu, podjęli próby skomunikowania się z wojskami radzieckimi, zamierzając Wiedeń poddać bez obrony. Zdrada we własnych szeregach pokrzyżowała te plany i miasto zostało zdobyte szturmem w ciągu tygodnia 6—13 IV 1945 r.¹⁰ Równocześnie wojska brytyjskie opanowywały Karyntię, amerykańskie Dolną Austrię i Tyrol, a francuskie Vorarlberg. W ten sposób zajęta przez Hitlera w 1938 r. Austria odzyskała po 7 latach upragnioną wolność.

Jeśli sojusznicy zachodni nie mieli żadnej realnej koncepcji odbudowy państwowości austriackiej, to Związek Radziecki był zdecydowany na udzielenie pomocy w samodzielnym kształtowaniu jej polityki wewnętrznej. Koncepcję tę podzielali komuniści austriaccy, jak np. przebywający w czasie wojny w Moskwie poeta Ernst Fischer, pracujący tam w redakcji radiowej Johann Koplenig oraz walczący w partyzantce jugosłowiańskiej Franz Honner. Do grupy tej wszedł później bojownik austriackiego ruchu oporu — Rudolf Prikryl. Oni też pierwsi — tuż po wkroczeniu oddziałów radzieckich

⁸ Szczegółowe opracowanie zagadnienia patrz: R. E. Clute, *The International Legal Status of Austria 1938—1955*. Haga 1962, s. 11 i n.

⁹ F. Fellner, *Österreich in der Nachkriegsplanung der Alliierten 1943—1945*. W: *Österreich und Europa. Hugo Hantsch zum 70. Geburtstag*. Graz, Wien, Köln 1965, ss. 581—595.

¹⁰ W. Goldinger, *op. cit.*, s. 264.

do Wiednia — sformowali program polityczny i gospodarczy zmierzający do utworzenia wspólnego bloku wszystkich demokratycznych partii austriackich oraz do nawiązania współpracy m. in. ze Związkiem Radzieckim, Czechosłowacją, Węgrami, Jugosławią i Polską¹¹. Komendantura radziecka wcześniej też powołała na obszarach wyzwolonych przez Armię Czerwoną lokalną administrację austriacką, na czele której stanęli zasłużeni działacze austriackiego ruchu oporu, w którym działało najwięcej komunistów. Oni też objęli główne stanowiska w późniejszej strefie radzieckiej¹². Burmistrzem miasta Wiednia został działacz socjaldemokratyczny — Theodor Körner, który na podstawie nominacji komendatury wojskowej objął to stanowisko już 17 IV 1945 r. Jego zastępcami zostali: Karl Stenhardt (KPA) i stary działacz przedwojennej chadecji austriackiej — Leopold Kunschak.

Jeszcze w połowie kwietnia 1945 r. skontaktowały się dwie luźne grupy socjalistów austriackich. Jedna z nich nosiła nazwę Rewolucyjnych Socjalistów, a na jej czele stał Josef Afritsch i Felix Slavik, druga grupa składała się ze starych socjaldemokratów działających w Austrii legalnie do 1934 r. Tutaj znaleźli się tacy znani politycy, jak 75-letni wówczas Karl Renner, pierwszy kanclerz I Republiki, wybitny taktik tej partii Oskar Helmer, wspomniany już generał Theodor Körner. Obie te grupy utworzyły Socjalistyczną Partię Austrii (*Sozialistische Partei Österreichs* — SPÖ). Na czoło nowo powstałego stronnictwa wybił się przybyły z prowincji do Wiednia 21 IV 1945 r. Karl Renner, którego władze radzieckie darzyły największym zaufaniem, mimo że w przeszłości okazywał się nieraz oportunistą ostro krytykowanym przez towarzyszy¹³. Jemu też dnia 24 IV 1945 r. powierzono misję utworzenia rządu austriackiego, do którego weszliby przedstawiciele partii demokratycznych. Należy tu podać, że od 17 IV 1945 r. istniała we Wiedniu Austriacka Partia Ludowa (*Österreichische Volkspartei*), która zrzeszała członków przedwojennej partii chrześcijańsko-społecznej, po wyłączeniu się z niej kleru oraz członków nielicznej zresztą partii ziemiańskiej, tzw. *Landbundu*. Na czoło wybijał się w tej partii przedwojenny polityk, sędziwy już wiekiem Leopold Kunschak¹⁴. Poza nim najważniejsze role odgrywali następujący działacze z trzech związków tworzących podstawę Partii Ludowej: Lois Weinberger ze Związku Robotników i Urzędników (*Arbeiter- und Angestelltenbund*), Leopold Figl ze Związku Chłopskiego (*Bauernbund*) i Julius Raab ze Związku Przemysłowców (*Wirtschaftsbund*). Obok nich Franz Sobek,

¹¹ *Sofortprogramm zur Wiederaufrichtung Österreichs* — cyt. wg: G. Jag-schitz, *Österreichs Innenpolitik 1945—1965*. W: *Zwei Jahrzehnte Zweite Republik...*, op. cit., s. 9 i 11.

¹² Na ten temat zob. A. Schärf, *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., s. 33.

¹³ Sylwetka Rennera została opracowana w kilku monografiach. Ostatnią z nich jest praca J. Hannak, *Karl Renner und seine Zeit — Versuch einer Biographie*. Wien 1965, 718 ss.; por. również „Przegląd Zachodni” nr 5—6/1965, s. 231.

¹⁴ Patrz „Przegląd Zachodni” nr 5—6/1965, s. 231.

który powrócił był właśnie z obozu w Dachau, Felix Hurdes oraz Hans Pertner, któremu Schärf daje pierwszeństwo przed innymi w dziele organizacji partii¹⁵. Partia ta nie była jednolita i sytuacja w jej szeregach charakteryzowała się w tym okresie różnymi konfliktami, aż zdecydowaną przewagę uzyskał Figl, któremu udało się zdobyć zaufanie i poparcie mas chłopskich w całej Dolnej Austrii. Pierwszy sekretarz generalny Austriackiej Partii Ludowej nawiązywał wyraźnie do haseł solidaryzmu narodowego dawnej chadecji austriackiej, ale po wewnętrznych dyskusjach porzucono ten kierunek działania, dając pierwszeństwo kwestiom ekonomicznym przed ideologicznymi. Wiadomo jednak, że była to od początku partia antymarksistowska, służąca kołom mieszczańskim oraz konserwatywnym warstwom chłopskim.

Wszystkie trzy partie polityczne, tj. Austriacka Partia Ludowa, Austriacka Partia Socjalistyczna i Austriacka Partia Komunistyczna, po odpowiednich przygotowaniach, utworzyły wspólny komitet roboczy i dnia 27 IV 1945 r. ogłosiły proklamację niepodległości Austrii, powołując równocześnie Rząd Tymczasowy, który deklarację tę zatwierdził nadając jej tym samym moc obowiązującą. Paragraf 1. deklaracji brzmi: „Demokratyczna Republika Austrii została wskrzeszona i kierować się będzie konstytucją z 1920 r.”¹⁶ Art. 2. głosił, że narzucony Austrii w 1938 r. *Anschluss* uważa się za nieważniony, zaś art. 3. informował, że dla wykonania powyższych zadań powołuje się rząd tymczasowy, w skład którego wchodzi przedstawiciele wszystkich antyfaszystowskich partii politycznych. Rząd ten, szanując prawa mocarstw okupacyjnych, otrzymuje pełnię władzy wykonawczej i ustawodawczej¹⁷.

Kanclerzem rządu tymczasowego został Karl Renner, który objął w nim równocześnie sprawy zagraniczne oraz wojskowe. Jego zastępcami zostali: Adolf Schärf z partii socjalistycznej oraz Leopold Figl z chadecji, choć pierwotnie zamierzano to stanowisko powierzyć Leopoldowi Kunschakowi. Trzecim zastępcą kanclerza został komunista Johann Koplenig. Sprawy wewnętrzne objął Franz Honner. Do rządu weszli również m. in. Julius Raab i Oskar Helmer.

Jeszcze przed ukonstytuowaniem się Rządu Tymczasowego władze radzieckie zawiadomiły dnia 26 IV 1945 r. mocarstwa zachodnie, że Karl Renner prawdopodobnie stanie na czele tworzącego się gabinetu, co nie wywoła

¹⁵ A. Schärf, *op. cit.*, ss. 72—73.

¹⁶ W dalszych rokowaniach uzgodniono wersję konstytucji z 1929 r., która ograniczała częściowo władzę rządów krajowych w Austrii na rzecz władzy centralnej. Jak wiadomo, w okresie I Republiki rodziły się nazbyt często nieporozumienia na tym tle. Kraje zachodniej Austrii szukały niekiedy w opozycji do rządu wiedeńskiego porozumienia ze Szwajcarią i Bawarią. Znowelizowana konstytucja była dziełem partii chrześcijańsko-społecznej i *Heimwehry*, ale odpowiadała poglądom socjalistów, którzy taki charakter usiłowali bezskutecznie nadać konstytucji w 1920 r.

¹⁷ *Unabhängigkeitserklärung Österreichs* — tekst niemiecki patrz: H. Siegler, *op. cit.*, ss. 9—10.

z ich strony zastrzeżeń¹⁸. Jednak państwa zachodnie odniosły się do tych spraw z rezerwą, odwołując wypowiedź na ten temat do późniejszego okresu, gdy już obejmą współkontrolę we Wiedniu i gdy utworzy się Sojuszniczą Radę Kontroli¹⁹. Nie przeszkodziło to Rennerowi w sprawowaniu władzy choć na razie tylko na obszarach zajętych przez wojska radzieckie, tj. w Wiedniu, w Dolnej Austrii i Burgenlandzie²⁰, nie mając przy tym w tych pierwszych tygodniach żadnego kontaktu z pozostałymi krajami wyzwolonymi przez wojska amerykańskie, francuskie i brytyjskie.

Na całym obszarze Austrii powstawały nowe administracje lokalne oraz rządy krajowe. W Dolnej Austrii powołano rząd krajowy 12 V 1945 r. złożony z czterech ludowców, trzech socjalistów i dwóch członków KPA. Przewodniczącym (*Landeshauptmann*) został członek rządu centralnego — Leopold Figl, a jego zastępcami — Oskar Helmer i Otto Mödlagl (KPA).

W przemysłowej Styrii, której stolicą jest Graz, socjaliści posiadali zawsze duże wpływy, a w czasie wojny rozszerzyli je jeszcze przez masowy udział w ruchu oporu. Dlatego też już 2 IV grupa przedstawicieli tej nielegalnej partii pod przewodnictwem Reinharda Macholda poczyniła przygotowania do objęcia władzy. Międzypartyjny, antyfaszystowski komitet ukonstytuował się w Grazu dnia 8 V 1945 r., gdy fortyfikacje miejskie pozostawały jeszcze w rękach SS. Urzędujący tam wówczas ostatni faszystowski *Gauleiter*, prof. Armin Dadiou, nie stawiał oporu i przekazał władzę komitetowi Macholda. Prezydentem miasta został socjalista Engelbert Ruckl. Administracja radziecka rozszerzyła znacznie skład tutejszego rządu krajowego, który jednak został rozwiązany po przejściu Styrii przez Anglików (25 VII 1945). Wkrótce administracja brytyjska powołała nowy rząd krajowy, do którego weszli wszyscy członkowie uprzednio rozwiązanego. Fakt, że Styrię zajęła 9 V Armia Radziecka i że na czele rządu stali tam socjaliści, umożliwił Rennerowi utrzymywanie kontaktu z Grazem również wtedy, gdy ustalono już granicę brytyjskiej strefy okupacyjnej.

Stolicę Karyntii, Klagenfurt, opanowali Anglicy bez oporu ze strony wojsk hitlerowskich dnia 8 V 1945 r. Władzę lokalną objął tam już 6 V utworzony wcześniej specjalny komitet (*Aktionskomitee*) złożony również z przedstawicieli partii antyfaszystowskich. Szefem tego komitetu był socjalista Hans Piesch, i on też po konsultacjach z władzami brytyjskimi został prezesem

¹⁸ Trzeba tu podkreślić, że na czele rządu stanął socjalista, który 24 IV 1945 r. odrzucił ofertę partii komunistycznej wspólnej akcji politycznej (*Aktionsgemeinschaft*).

¹⁹ Również na konferencji poczdamskiej Związek Radziecki zaproponował uznanie rządu austriackiego, ale alianci odpowiedzieli wymijająco. W komunikacie brzmi to następująco: „Trzy rządy uzgodniły, iż są gotowe do zbadania tej kwestii po wkroczeniu sił brytyjskich i amerykańskich do miasta Wiednia” (*Uchwały Poczdamskie*, par. VIII, tekst polski, Poznań 1951).

²⁰ A. Schärf, *op. cit.*, ss. 45—46.

tamtejszej austriackiej jednostki administracyjnej (*konsultativer Landesausschuss*), która 25 VII 1945 r. uzyskała prawa tymczasowego rządu krajowego.

W Tyrolu duża grupa tamtejszych działaczy ruchu oporu w styczniu 1945 r. nawiązała kontakt z amerykańskim sztabem stacjonującym w północnych Włoszech, wkrótce jednak została zlikwidowana przez *gestapo*. Ich następcy zorganizowali nowy komitet w kwietniu 1945 r. z udziałem Karla Grubera²¹. Amerykanie zajęli w tej sytuacji Innsbruck 3 V bez oporu ze strony niemieckiej, gdyż miasto było już opanowane przez siły antyfaszystowskie. Szefem rządu lokalnego władze amerykańskie mianowały wyróżniającego się tam Grubera.

Vorarlberg opanowany został przez Francuzów dnia 1 V 1945 r. W ślad za jednostkami wojska francuskiego przybyli tu ze Szwajcarii austriaccy antyfaszyści z Antonem Linderem, Ludwikiem Kleinem i Ulrichem Iglem na czele i za zgodą komendantury wojskowej utworzyli administrację lokalną z tymczasową siedzibą w Feldkirch. Działacze ci mieli władzę bardziej ograniczoną niż w innych strefach okupacyjnych i dlatego w różnych opracowaniach znajdujemy na temat ich urzędowania wzmianki raczej ironiczne i krytyczne²².

Również w Salzburgu grupa działaczy ruchu oporu nawiązała kontakt z Amerykanami ułatwiając im zajęcie miasta bez walki, chroniąc w ten sposób jego piękne zabytki. W następnych tygodniach ukonstytuował się tam rząd tymczasowy z A. Schemelem i B. Hasenmarem na czele, którzy utworzyli też organizację Austriackiej Partii Ludowej (*ÖVP*).

Największy opór stawiały sojusznikom wojska niemieckie w Górnej Austrii. W związku z tym kraj ten poniósł wielkie straty. O tymczasową władzę cywilną toczyła się tam również rywalizacja pomiędzy socjalistami i byłymi przywódcami miejscowej partii chrześcijańsko-społecznej. Zwyciężyli ostatecznie ci ostatni dzięki poparciu miejscowego biskupa, jednak samo tworzenie rządu krajowego trwało bardzo długo, bo aż do 21 X 1945 r. W tym zakresie napotymano na duży opór ze strony administracji amerykańskiej²³. Ostatecznie do rządu krajowego weszło pięciu ludowców, trzech socjalistów i dwóch komunistów. Prasa austriacka poczęła się tu ukazywać najpóźniej, bo dopiero od października 1945 r. i do tego też czasu nie było w ogóle mowy o nawiązaniu kontaktów z rządem Rennera w Wiedniu.

²¹ Gruber, jako działacz chadecji, został 26 IX 1945 r. dokooptowany do gabinetu Rennera, obejmując w nim ministerstwo spraw zagranicznych. Urząd ten sprawował on również w następnych gabinetach aż do 26 XI 1953 r., ulegając swemu koledze partyjnemu L. Figlowi. Następnie był posłem w Waszyngtonie do 1958 r. Wydał dwie interesujące książki: *Politik der Mitte*. Wien—Zürich 1946 i *Zwischen Befreiung und Freiheit*. Wien 1953. Ta ostatnia książka, zawierająca wiele niedyskrecji politycznych, przyczyniła się w pewnym stopniu do jego upadku w 1953 r.

²² A. Schärff, *op. cit.*, s. 48.

²³ Szczegółowo opracował te kwestie burmistrz Linzu — F. Langoth, *Kampf um Österreich*. Wels 1951.

Tymczasem w stolicy austriackiej po ogłoszeniu deklaracji niepodległości Austrii i zatwierdzeniu Rządu Tymczasowego przez władze radzieckie, przedyskutowano i uchwalono dwie istotne ustawy konstytucyjne, które weszły w życie z dniem 1 V 1945 r. Pierwsza z nich dotyczyła obowiązującej konstytucji w jej wersji z 1929 r. oraz innych zarządzeń konstytucyjnych według stanu z 5 III 1933 r.²⁴ i nosiła nazwę *Verfassungsüberleitungsgesetz*. Ustawa ta znosiła wszystkie zarządzenia konstytucyjne wydane dla Austrii po 5 III 1933 r. Druga z powziętych wówczas uchwał miała moc oraz nazwę Tymczasowej Konstytucji (*Vorläufige Verfassung*) i dawała rządowi prawo sprawowania nie tylko władzy wykonawczej, ale również ustawodawczej czyli nadawania kompetencji parlamentu (*Nationalrat*) i sejmów krajowych (*Landtag*), Rady Związkowej (*Bundesrat*), a nawet sprawy zastrzeżone dla powszechnego referendum (*Volksabstimmung*)²⁵. Wszystkie te zarządzenia obowiązywały jednakże do 20 X 1945 r. tylko w radzieckiej strefie okupacyjnej, gdyż aż do tego czasu rząd Rennera nie został uznany przez trzy zachodnie mocarstwa okupacyjne. Groziło to rozbięciem państwa na poszczególne kraje, ale temu niebezpieczeństwu zapobiegli politycy austriaccy z pozostałych trzech stref na konferencji w Salzburgu dnia 20 VIII 1945 r. postanawiając nawiązać kontakt z Rennerem i zabiegać u aliantów o rozszerzenie kompetencji jego rządu na obszar całego państwa. Uzyskano wreszcie zgodę z zastrzeżeniem, iż rząd ten winien przygotować wybory do ogólnokrajowego parlamentu w terminie do 31 XII 1945 r.

Tymczasem przedstawiciele rządów ZSRR, USA, Wielkiej Brytanii i Francji uchwalili w dniu 4 VII 1945 r. na posiedzeniu Europejskiej Komisji Doradczej pierwszą umowę kontrolną w sprawie Austrii, powołując Sojuszniczą Radę dla Austrii²⁶. W skład jej wchodził czterech wysocy komisarze. Komisja Europejska określiła z kolei definitywnie na posiedzeniu 9 VII 1945 r. granice stref okupacyjnych Austrii oraz sposób zarządzania Wiedniem²⁷. Miasto podzielono na cztery jednostki administracyjne ze wspólną sojuszniczą komendanturą. Kraj podzielony został w ten sposób, że z Dolnej Austrii, Burgenlandu i części Austrii Górnej utworzono strefę radziecką; strefa amerykańska obejmowała Salzburg i pozostałą część Górnej Austrii, Tyrol i Vorarlberg stały się strefą francuską, natomiast Karyntię, Styrię i część Tyrolu przydzielono administracji brytyjskiej. Wysocy komisarze przybyli do Wiednia 1 VIII i objęli władzę nad całym krajem z dniem 11 VIII 1945 r.²⁸ Wówczas

²⁴ Dnia 4 III 1933 r. podczas dyskusji w parlamencie austriackim wszyscy trzej kolejni marszałkowie złożyli swój urząd i w ten sposób parlament zawiesił działalność. Nastąpił wówczas okres dyktatury, tzw. austrofaszyzm.

²⁵ *Vorläufige Verfassung* straciła swoją moc obowiązującą z dniem pierwszego posiedzenia nowo wybranego parlamentu, tj. 19 XII 45.

²⁶ H. Siegler, *op. cit.*, s. 15.

²⁷ Tamże, s. 11.

²⁸ Wykaz imienny ówczesnych i późniejszych komisarzy we Wiedniu aż do 1955 r. patrz *Politisches Handbuch...*, *op. cit.*, s. 100.

to na pierwszym posiedzeniu w Wiedniu Sojusznicza Rada wydała zezwolenie na rejestrację istniejących na całym obszarze Austrii faktycznie od kwietnia—maja trzech partii politycznych, tj. Austriackiej Partii Ludowej, Austriackiej Partii Socjalistycznej i Austriackiej Partii Komunistycznej, zakazując równocześnie tworzenia innych partii.

Austriacka Partia Ludowa zrzeszała w swoich szeregach — jak już wspomniano — wszystkie elementy pozasocjalistyczne, gdyż w jej skład weszła dawna, przedwojenna partia chrześcijańsko-społeczna z resztkami partii chłopskiej oraz tzw. obozu narodowego. Zakaz organizowania nowej partii dotyczył przede wszystkim tego reakcyjnego ugrupowania. Partia Ludowa zarzuciła etykietę wyznaniową, przyciągając w ten sposób do swych szeregów liberalne warstwy mieszczańskie oraz przedstawiciele przemysłu (*Wirtschaftsbund*). Ta ostatnia grupa, dysponująca największymi środkami finansowymi, uzyskała też w tej partii zdecydowaną przewagę jakościową, choć liczebnie nie była duża.

Jak słusznie zauważa historyk Rudolf Neck, wszelkie samodzielne posunięcia elementów liberalnych tej partii zostały z czasem ograniczone przez grupę przemysłowców, którzy posiadając odpowiednie zasoby finansowe, opanowali całkowicie jej kierownictwo, nadając stronnictwu dogodny dla siebie kierunek ideologiczny²⁹. Partia Ludowa wzmocniła się znacznie po sierpniowej uchwale komisji sojuszniczej, która umożliwiła dopływ do jej szeregów członków z terenu. Jak wiadomo, dawna chadecja posiadała największe wpływy poza Wiedniem i to wśród katolickiego chłopstwa, sfer przemysłowo-urzędniczych Grazu, Linzu, w Salzburgu oraz w zachodnich, mniej uprzemysłowionych obszarach kraju.

Kierunek prawicowy partii zyskiwał zwolenników spośród tych raczej politycznie obojętnych elementów, zainteresowanych wyłącznie sprawami materialnymi, nie zaś określoną ideologią. Program partii, ogłoszony w czerwcu 1945 r., wywodził się — jak podkreśla Schärf³⁰ — z tradycji chrześcijańsko-społecznych, gdyż postulował jednolite kierownictwo sprawami państwowymi („begehrte damit einen zentralistischen Einheitsstaat”).

Partia ta liczyła z czasem 600 tysięcy członków. Jej organem prasowym stał się dziennik „Das Kleine Volksblatt”, — dawny organ przedwojennej chadecji. Na czele władz partyjnych stał do kwietnia 1947 r. przedwojenny działacz chadeccki, wspomniany już Leopold Kunschak, którego zastąpił później Leopold Figl. W r. 1960 kolejny zjazd partyjny powołał na to stanowisko Alfonsa Gorbacha. W prezydium zarządu dużą rolę odgrywali zawsze nastę-

²⁹ „Es ist klar, dass z. B. die Zuschüsse, die die Industrie jährlich in Millionenbeiträgen dem Generalsekretariat der ÖVP zuführt, ihre Wirkung auf die Politik nicht verfehlen können” (*Zwei Jahrzehnte Zweite Republik...*, op. cit., s. 78; por. również K. Skalik, *Die Österreichische Volkspartei. W: Bestandsaufnahme Österreich...*, op. cit., s. 36.

³⁰ *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., s. 74.

pujący działacze: Hans Pertner, Julius Raab, Lois Weinberger, Felix Hurdes, Ferdinand Graf, Anton Widmann, Edmund Weber, Erwin Altenburger, Fritz Bock, Josef Klaus, Alfred Maleta i Josef Scheidl. W poszczególnych rządach II Republiki te nazwiska spotyka się najczęściej. Bazą rekrutacyjną tej partii jest Austriacki Związek Młodzieży (*Österreichische Jugendbewegung*) utworzony w 1945 r., *Turn- und Sportunion*, Związek Akademicki (*Akademikerverband*) i in.³¹. Przygotowując się do wyborów w 1945 r. chadecja austriacka głosiła, że jest partią typu robotniczego (*Labour Party*), ale odcinającą się zdecydowanie od marksizmu³².

Komunistyczna Partia Austrii (KPA) położyła duże zasługi w dziele krzewienia idei poczucia odrębności narodu austriackiego, opracowując te kwestie teoretycznie jeszcze w okresie I Republiki. Partia ta wzmocniła się znacznie — choć działała w podziemiu — po rozwiązaniu socjaldemokracji w lutym 1934 r. Odegrała następnie w czasie wojny największą rolę w antyhitlerowskim ruchu oporu, co przysporzyło jej wielu nowych zwolenników po wojnie. Niestety błędy stalinizmu przyniosły jej duże szkody w sytuacji, jaka wytworzyła się w Austrii po 1945 r. W omawianym, pierwszym okresie KPA liczyła 153 tysiące członków. Jej organem prasowym jest dziennik „*Volksstimme*” założony w Wiedniu w 1945 r. Z KPA współpracuje związek młodzieży (*Freie Österreichische Jugend*), Związek Drobnych Rolników, Związek Rencistów, Demokratyczny Związek Kobiet, Związek Ofiar Faszyzmu i inne mniej liczne³³.

Do swych przedwojennych tradycji nawiązywała również szeroko trzecia partia koalicji rządowej, Austriacka Partia Socjalistyczna, założona już w 1889 r. W 1959 r. partia ta liczyła ponad 710 tysięcy członków. Jej organem prasowym jest dziennik „*Arbeiter-Zeitung*”, założony przez Viktora Adlera w 1895 r. a zakazany w 1934 r., kiedy to socjaliści utracili *status* legalności. W 1945 r. i latach następnych do najpoważniejszych jej działaczy należeli: Adolf Schärf, Bruno Pittermann, Oskar Helmer, Bruno Kreisky, Paul Speiser, Franz Novy, Alfred Migsch, Otto Probst, Karl Honay, Franz Jonas (aktualny prezydent Austrii), Theodor Körner, Karl Seitz i Karl Renner oraz wielu innych, którzy dziś zajmują wysokie stanowiska w administracji państwowej³⁴. W sferze wpływów tej partii pozostają następujące organizacje: *Sozialistischer Lehrerverband*, *Bund sozialistischer Akademiker*, *Sozialistische Jugend* oraz wiele innych związków branżowych.

Partia ta mając w swoich szeregach, a głównie we władzach, od 1945 r. działaczy umiarkowanych z okresu przedwojennego, zatraciła w dużej mierze swój radykalny niegdyś profil na rzecz kierunku liberalnego, a nawet opor-

³¹ *Politisches Handbuch* ..., op. cit., ss. 14—23.

³² K. Skalnik, *Die Österreichische Volkspartei*. W: *Bestandsaufnahme* ..., op. cit., s. 30.

³³ *Politisches Handbuch* ..., op. cit., ss. 37—44.

³⁴ *Politisches Handbuch* ..., op. cit., ss. 24—32.

tunizmu. Uwidacznia się to m. in. na płaszczyźnie spraw religijnych, albowiem socjaliści — pragnąc pozyskać również praktykujących katolików — odeszli od materializmu. Również pogląd o istniejących obiektywnie sprzecznościach klasowych oraz o walce klasowej usunięto w cień na rzecz udziału w rozwiązywaniu problemów państwowych w sojuszu i partiami antymarksowskimi. Innymi słowy, dawniejsza partia klasowa (*Klassenpartei*) przekształcała się w partię państwową (*Staatspartei*). Tak więc socjaliści austriaccy, posiadający wieloletnie tradycje partii opozycyjnej, powrócili do sytuacji sprzed 1920 r., zarzucili postulowaną przez członków KPA myśl współpracy i połączyli się z chadecją. Wspólnie też z chadecją zwalczali partię komunistyczną. Na tym polu wyróżnili się tacy działacze, jak Oskar Helmer, Adolf Schärff oraz redaktor „Arbeiter-Zeitung” — Oskar Pollak. Walka ta toczyła się zwłaszcza w szeregach związków zawodowych, gdzie KPA miała wielu zwolenników³⁵. Tym połączonym siłom w nie sprzyjających dla nich okolicznościach KPA musiała ulec. Ujawniło się to już w wyborach powszechnych do parlamentu (*Nationalrat*) i do sejmów krajowych (*Landtag*) ogłoszonych we wszystkich strefach okupacyjnych na dzień 25 XI 1945 r. W jednej sprawie wszystkie partie były zgodne, a mianowicie, że nie wolno dopuszczać do udziału w wyborach członków rozwiązanych organizacji faszystowskich.

Chadecja wystąpiła 4 XI na łamach swego dziennika „Das Kleine Volksblatt” z programem wyborczym określanym jako umiarkowany. Podkreślano w nim połączenie uszanowania prawa prywatnej własności z postulatem upaństwowienia wielkiego przemysłu („Vergesellschaftung von für die Gesamtheit notwendigen und lebenswichtigen Betrieben”)³⁶, co wysuwała KPA oraz socjaliści.

W wyborach chadecja uzyskała 1 602 227 głosów, co dawało jej 85 mandatów poselskich na ogólną liczbę 165 przewidzianych w parlamencie. Socjaliści zdobyli 1 434 898 głosów i 76 mandatów, a KPA — 174 257 głosów i 4 mandaty³⁷. Jednak w wyborach do sejmów krajowych przewagę w Wiedniu i uprzemysłowionej Karyntii uzyskali socjaliści, odnosząc również niemały sukces w pozostałych krajach Austrii.

Po wyborach przeprowadzono dnia 1 XII 1945 r. reformę walutową przywracając system szylingowy na wzór przedwojenny, a w dalszych debatach (3 XII) postanowiono kontynuować dotychczasową współpracę polityczną, powołując rząd złożony z przedstawicieli wszystkich trzech partii. Nowy, już nie prowizoryczny rząd — wybrany na cztery lata — po zatwierdzeniu przez Radę Sojuszniczą (18 XII 1945 r.) rozpoczął swoją kadencję dnia 20 XII 1945 r. Kanclerzem został przedstawiciel chadecji Leopold Figl, a jego zastępcą socjalista Adolf Schärff. Sprawy wewnętrzne objął Oskar Helmer, rów-

³⁵ R. Neck, *Die Parteien. W: Zwei Jahrzehnte...*, op. cit., s. 81.

³⁶ A. Schärff, *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., s. 81.

³⁷ *Politisches Handbuch...*, op. cit., ss 6-7; A. Schärff, *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., s. 84-85.

niez z partii socjalistycznej, a sprawy zagraniczne kolega partyjny nowego kanclerza — Karl Gruber. Jedyny członek KPA w tym rządzie, Karl Altmann, otrzymał ministerstwo energetyki, które przekazał dnia 24 XI 1947 r. socjaliście Alfredowi Migschowi³⁸.

Dotychczasowy kanclerz, socjalista Karl Renner, po złożeniu 19 XII 1945 r. sprawozdania ze swojej dotychczasowej działalności, wybrany został jednogłośnie przez parlament i Radę Związkową (*Bundesrat*) prezydentem państwa. Nową funkcję objął on dnia 20 XII 1945 r.

Przed rządem stanęły u progu 1946 r. wielkie trudności w dziedzinie polityki wewnętrznej podobnie jak na przełomie lat 1918/1919 przed władzami I Republiki. I tak np. nieproporcjonalny do małego państwa Wiedeń z dużą liczbą mieszkańców jest poważnym problemem w normalnych warunkach pokojowych. Po wojnie zaś, wobec dużych zniszczeń zwłaszcza budynków mieszkalnych³⁹, niesystematycznego dowozu do miasta żywności, opału czy leków, nieuregulowanych płac pracowniczych, sytuacja była wręcz katastrofalna. Starano się ją opanować we własnym zakresie poprzez zmianę waluty, kontynuowanie rozdziału żywności według kart żywnościowych, jednakże bez pomocy materialnej i finansowej z zewnątrz przełamanie kryzysu byłoby niemożliwe. Już 1 V 1945 r. Armia Radziecka dostarczyła miastu 12 ton żywności, a od 8 III 1946 r. poczęły napływać dostawy UNRRY, ale różne trudności trwały w mieście jeszcze dwa następne lata.

W kraju uległo zniszczeniu i dewastacji wiele kopalń węgla, dużych zakładów przemysłowych, fabryk i przedsiębiorstw rzemieślniczych. Groziło bezrobocie, plaga I Republiki. Plany chadecji były mało radykalne i wychodziły z zasady wolnej inicjatywy. Dopiero po dyskusjach zwyciężyła koncepcja gospodarki planowej w kwestii odbudowy oraz zatrudnienia. Rządowi udało się też uzyskać w 1947 r. na te cele poważną pomoc z zagranicy w ramach planu Marshalla. Dzięki opanowaniu sytuacji i wytyczeniu kierunku działania w przyszłości utrzymała się koalicja rządowa, mimo częstych tarć wewnętrznych, do których powodu dostarczała nawet dyskusja wokół tekstu i melodii hymnu państwowego. Sprzeczności budziły kwestie kościelne, szkolnictwo, podział dochodu narodowego oraz kierunek uzgodnionych już inwestycji, sprawy rent, zapomóg i in.

Trzeba jednakże stwierdzić, że mimo nieporozumień członkom KPA i socjalistom austriackim udało się przeprowadzić w parlamencie wiele ustaw korzystnych dla klasy robotniczej w zakresie rent, budownictwa mieszkani-

³⁸ Dymisja Altmanna była wyrazem protestu KPA przeciwko ustawie walutowej z 20 XI 1947 r. ustalającej nowy kurs szylinga w stosunku 3:1, powodującą zubożenie ludności pracującej, choć mogło to być również wyrazem dezaprobaty dla planu Marshalla przyjętego przez rząd koalicyjny, jak przypuszcza H. Siegler, *op. cit.*, s. 23.

³⁹ H. L. Mikoletzky (*op. cit.*, s. 467) podaje, że na 114 024 budynki mieszkalne, 6 214 było zupełnie zniszczonych.

wego, wysokości czynszów i w ogóle w zakresie usług socjalnych⁴⁰. A zatem w tych dziedzinach, w których ustawodawstwo okresu tzw. austrofaszyzmu oraz okresu okupacji cofnęło klasie robotniczej Austrii wiele przywilejów zdobytych w pierwszych latach istnienia I Republiki, kiedy to u władzy stali socjaliści z Bauerem i Seitzem na czele.

Do najważniejszych wniosków w zakresie ustawodawstwa wysuniętych przez rząd Figla z inicjatywy KPA i socjalistów, należy niewątpliwie projekt, który mocą uchwały parlamentu z 26 III 1946 r. stał się ustawą o nacjonalizacji banków i kluczowych gałęzi przemysłu. Upaństwowiono wówczas *Creditanstalt*, znany powszechnie bank z głośnego kryzysu w 1930 r., Bank Krajowy (*Länderbank*), Bank Hipoteczny (*Hypothekeninstitut*) oraz wielkie zakłady hutnicze, stalownie i kopalnie węgla oraz metali kolorowych, zakłady wydobywania ropy naftowej wraz z rafineriami. Dnia 26 III 1947 r. parlament uchwalił upaństwowienie przemysłu energetycznego (*Elektrizitätswirtschaft*), tworząc równocześnie przedsiębiorstwo państwowe *Österreichische Elektrizitätswerke — A. G.*

Reformy te przeprowadzano w 1947 r. już dość opornie, gdyż najbardziej wpływowa partia chadecka przechodziła coraz wyraźniej na pozycje zachowawcze, budząc niepokój warstw pracujących Austrii. W tej sytuacji KPA podjęła akcję zmierzającą do usunięcia z rządu niektórych konserwatywnych przedstawicieli chadecji i zastąpienia ich ludźmi bardziej związanymi z klasą robotniczą. Socjaliści odmówili jednakże współpracy w tym zakresie i projekt KPA został storpedowany. Co więcej, chwilowy kryzys w rządzie wyzyskany został dla usunięcia z resortu policyjnego członka KPA Dürmayera, którego zastąpił socjalista wytypowany przez ówczesnego ministra spraw wewnętrznych — Oskara Helmera. Podobne spory miały swoje głębsze tło. Ciągnęły się one przynajmniej od maja 1946 r., kiedy to socjaliści uchwalając swój wielki program polityczny nie brali pod uwagę życzeń dużej części społeczeństwa austriackiego i postulowali włączenie Austrii do zachodnioeuropejskich związków gospodarczych⁴¹.

Poważną kwestią zleconą rządowi austriackiemu przez Radę Kontroli była denazyfikacja. Wydano w tym zakresie kilka zarządzeń i ustanowiono specjalne komitety działające w poszczególnych strefach. Pierwszym postulatem było zwolnienie skompromitowanych faszystów z ważniejszych stanowisk w administracji państwowej, oraz pozbawienie byłych nazistów prywatnych zakładów produkcyjnych, jeśli takie jeszcze posiadali. W strefie amerykańskiej i angielskiej utworzono specjalne obozy (*Anhaltelager*) dla byłych faszystów. Jak stwierdza Schärf, kroki takie podejmowano często bez uzgadniania z odpowiednimi władzami austriackimi⁴². Ostatecznie po dłuższych

⁴⁰ *Arbeitsfürsorgegesetz* z 15 V 1946. „Bundesgesetzblatt” nr 97/1946; *Arbeitslosenversicherungsgesetz* z 22 VI 1949. „BGBl” nr 184/1949.

⁴¹ A. Schärf, *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., ss. 116—117.

⁴² Jw., s. 148.

rokowaniach wydano dnia 24 III 1946 r. ustawę o narodowych socjalistach (*Nationalsozialistengesetz*), na podstawie której ścigano odtąd w kraju przestępców wojennych i ich karano. Z czasem ostre przepisy łagodzono, uchwalając wiele zarządzeń amnestyjnych. Zwłaszcza myślący perspektywnie działacze chadecji pragnęli sobie przez te zarządzenia zabezpieczyć głosy w najbliższych wyborach i szukali sprzymierzeńców właśnie wśród byłych faszystów, czy to z okresu minionej wojny, czy też tzw. austrofaszystów z okresu dyktatury dwóch ostatnich kanclerzy I Republiki. W swych rachubach chadecja nie zawiodła się zresztą wcale. Jeżeli akcja denazyfikacji nie przebiegała dość sprawnie, to nie można wszystkimi niedociągnięciami obciążać tylko rządu austriackiego pamiętając, że w myśl tzw. drugiej umowy kontrolnej z 20 VI 1946 r.⁴³ najwyższą władzę sprawowała w Austrii nadal Rada Sojusznicza, która na tym odcinku mogła postępować zupełnie samodzielnie. Poza tym istniejące przy tej Radzie urzędy pełniły funkcje austriackiej administracji państwowej, niejako ją dublując. Rząd austriacki poprzez kanclerza Figla wypowiedział się raczej zdecydowanie za surowym ukaraniem przestępców wojennych spośród społeczeństwa austriackiego. Przekonyującym dowodem takiego stanowiska jest artykuł pióra samego Figla, zamieszczony w organie jego partii „Das Kleine Volksblatt” z 12 XII 1945 r.:

„Żądamy surowego ukarania wszystkich zwolenników partii faszystowskiej oraz wszystkich winnych zbrodni i przestępstw. Jest rzeczą wykluczoną, aby którykolwiek z nich uzyskał kiedykolwiek i w jakiegokolwiek formie wpływ w życiu publicznym. Duch faszyzmu musi być całkowicie wytepiiony. Jeśli zaś chodzi o tych, którzy przystąpili do ruchu faszystowskiego pod przymusem lub ze strachu, to będziemy dla nich wielkoduszni i zapomnimy o gniewie i zemście”.

Widocznie w roku 1949 okazało się, że tych, którym winy można darować, było więcej niż przypuszczano uchwalając ustawę o ściganiu nazistów.

W ciągu czterech lat kadencji rządu Figla najważniejsze problemy wewnętrzne kraju zostały pomyślnie rozwiązane. Stąd też wybory do parlamentu w 1949 r. odbywały się już w warunkach konkurencji i przetargów tym bardziej, że na arenę życia politycznego wkroczyły nowe partie. Co prawda kilka z nich nie miało żadnego znaczenia, ale jedna uzyskiwała poważne wpływy. Otóż przed wojną przysłowiowym języczkiem u wagi w parlamencie, a ostatecznie sojusznikiem chadecji w rządzie był tzw. obóz narodowy lub wielkoniemiecki. Posiadał on w 1919 r. 20 mandatów poselskich na 72 socjaldemokratyczne oraz 69 chadeckich i utrzymywał się na tym poziomie. Obóz ten skompromitował się w czasach dyktatury i nie miał prawa do własnej listy wyborczej w 1945 r. W 1949 r., po dłuższych rokowaniach przedstawicieli władz okupacyjnych oraz istniejących trzech partii politycznych w Austrii, reaktywowano ten skrajnie konserwatywny kierunek. Zebranie organizacyjne odbyło się dnia 26 III 1949 r. i nowej partii nadano

⁴³ S. Verosta, *op. cit.*, s. 104 i n.

nazwę Związku Niezależnych (*Verband der Unabhängigen*). Wybitniejsi działacze nowego obozu to: Herbert Kraus, Max Stendebach, Viktor Reimann, Robert Scheuch, Wilhelm Kindl, Josef Parolyi, Thomas Neuwirth i in.⁴⁴ Partia ta zgłosiła swoją listę wyborczą pod nazwą *Wahlpartei der Unabhängigen*, apelując do wszystkich niezadowolonych z dotychczasowego rządu, a więc przede wszystkim do byłych faszystów pozbawionych wyższych urzędów, a w wyborach z 1945 r. nawet głosu. Partia ta została zalegalizowana przez Radę Sojuszniczą, która tym samym dopuściła ją do wyborów. Fakt ten był wielce niedogodny dla chadecji, która dotąd posiadała bezwzględną przewagę w parlamencie i mogła obawiać się utraty głosów, zwłaszcza że takie wypowiedzi o nazistach, jak powyżej cytowana, przypominali teraz wszyscy konkurenci do władzy. Dlatego też walka wyborcza była w 1949 r. niezwykle ostra, szczególnie w ostatnich tygodniach przed jej zamknięciem wyznaczonym na dzień 9 X 1949 r. Jak pisze Schärf⁴⁵, nie szczędzono wówczas haseł typu „Nie mit den Kommunisten”, choć ci ostatni przystąpili do wyborów w bloku z lewicowymi socjalistami pod nazwą *Linksblock*. Ostatecznie w wyniku wyborów ludowcy uzyskali 44^{0/0} głosów i 77 mandatów (strata ośmiu w stosunku do 1945 r.), socjaliści — 38,7% i 67 mandatów (strata dziewięciu), komuniści 5% i 5 mandatów (zysk jednego mandatu) i wreszcie narodowcy 11,7% i 16 mandatów⁴⁶. W ten sposób chadecja straciła absolutną większość w parlamencie, ale i dla socjalistów wynik był niepomysłny, gdyż teoretycznie ludowcy mogli powołać rząd koalicyjny z ugrupowaniem narodowym.

Dnia 11 X 1949 r. ustąpił stary gabinet i powołano nowy rząd koalicyjny w dawnym zespole. Nie obeszło się jednak bez ostrych spięć, gdyż socjaliści pragnęli uzyskać większy wpływ na ekonomikę państwa. Uzgodniono wówczas, że czwarta partia nie będzie wchodziła w rachubę przy tworzeniu przyszłych koalicji, eliminując w ten sposób możliwość, która tak fatalnie zaciążyła w przeszłości na życiu politycznym Austrii, kiedy to chadecja odsunęła się od socjalistów na rzecz reakcyjnego obozu wielkoniemieckiego.

Ostatecznie dnia 8 XI 1949 r. radio i prasa austriacka podała skład nowego rządu. Kanclerzem został ponownie Figl, a z jego partii do rządu weszli ponadto: Hurdes, Margarethe, Kraus, Kolb i Gruber. Partię socjalistyczną reprezentowali w rządzie ponownie Schärf, jako wicekanclerz, oraz ministrowie: Helmer, Tschadek, Maisel, Waldbrunner i Übeleis⁴⁷. Nowy rząd postawił sobie jako główne zadanie kontynuowanie wysiłków w celu doprowadzenia do zawarcia traktatu pokojowego, a na płaszczyźnie spraw wewnętrznych przeprowadzenie reformy administracji państwowej, ochronę zdobyczy socjalnych oraz normalizację ustawodawstwa podatkowego.

W rok po wyborach do parlamentu, dnia 31 XII 1950 r. zmarł osiemdzie-

⁴⁴ *Politisches Handbuch...*, op. cit., s. 50.

⁴⁵ A. Schärf, *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., s. 252.

⁴⁶ *Politisches Handbuch...*, op. cit., ss. 6—7; H. Siegler, op. cit., s. 26.

⁴⁷ *Politisches Handbuch...*, op. cit., s. 10.

sięcioletni prezydent Austrii, socjalista Karl Renner. Obie rządzące partie znalazły w tej sytuacji nową platformę konkurencji, rywalizując o obsadzenie tego urzędu swoim kandydatem. Kampania wyborcza wyraźnie ujawniła, że nie chodziło w niej tyle o konkretną osobę, ile o wysunięcie reprezentanta jednej z czterech istniejących partii politycznych. W pierwszym głosowaniu, które odbyło się dnia 6 V 1951 r. nieznaczną przewagę uzyskał przedstawiciel chadecji dr Heinrich Gleissner nad burmistrzem Wiednia, Theodorem Körnerem, ale w drugiej turze Związek Niezależnych oddał swoje głosy na kandydata socjalistów i ten został 21 V 1951 r. ogłoszony prezydentem państwa. Trzeba to wydarzenie uznać za poważny sukces moralny i polityczny APS, która umiejętnie wysunęła właściwego kandydata, działacza cieszącego się od lat zaufaniem społeczeństwa austriackiego. Körner po objęciu urzędu zatwierdził ponownie (21 VI 1951) istniejący rząd Figla⁴⁸.

Wybory na stanowisko prezydenta przekonały socjalistów, że w razie kryzysu rządowego Partia Ludowa nie może liczyć na obóz wielkoniemiecki. Świadomość tej porażki w kierowniczych kołach chadecji zadecydowała o ustąpieniu dotychczasowego jej długoletniego prezesa, kanclerza Figla, i generalnego sekretarza a zarazem ministra oświaty — Hurdesa, z zajmowanych stanowisk partyjnych na rzecz Juliusa Raaba i mało dotąd znanego dra Alfreda Malety⁴⁹. Zmiana ta była wyrazem zerwania z dotychczasowym podziałem społeczeństwa na demokratów i nazistów datującym się od 1934 r. a pogłębionym jeszcze w czasie ostatniej wojny. Zmiana miała więc otworzyć dotychczasowym nazistom drogę do chadecji, miała ponadto uaktualnić kryteria podziału społeczeństwa na zwolenników socjaldemokracji i na zwolenników obozu klerykałno-konserwatywnego. Takie intencje zawiera niewątpliwie artykuł Malety pt. *Programm der neuen Führung*, opublikowany na łamach organu teoretycznego partii „*Österreichische Monatshefte*”⁵⁰.

Socjaliści poczuli się tymi wszystkimi zmianami wzmocnieni, choć musieli sobie zdawać sprawę, że uczynili zbyt mało dla swoich wyborców, aby liczyć na ich długotrwałą sympatię. Ceny — mimo rozwiązania problemów walutowych — wzrastały w kraju systematycznie. Podwyższano stale opłaty za gaz, światło a jeszcze we wrześniu 1950 r. podniesiono wydatnie ceny na podstawowe środki spożycia, jak chleb, mąka, cukier czy węgiel i to w niektórych wypadkach o 50%. Regulacja płac natomiast nie przekroczyła 10% podwyżki cen na wspomniane artykuły. Wybory prezydenckie udowodniły, że masy pracujące — okazując socjalistom swoje zaufanie — liczyły na poprawę warunków materialnych poprzez zahamowanie wzrostu cen. Te na-

⁴⁸ H. Siegler, *op. cit.*, s. 29.

⁴⁹ „*Das Kleine Volksblatt*” doniosła o tym pierwsza 15 VI 1951 r. w artykule pt. *Wechsel in der Führung der Volkspartei*; por. też R. Neck, *Die Parteien*. W: *Zwei Jahrzehnte . . .*, *op. cit.*, s. 79.

⁵⁰ „*Österreichische Monatshefte*” Juli—August 1951; K. Skalník, *Die Österreichische Volkspartei*. W: *Bestandsaufnahme Österreich . . .*, *op. cit.*, ss. 32—36.

dzieje rozwiane zostały wkrótce po wyborach, albowiem dnia 10 VII 1951 r. rząd uchwalił piątą z kolei regulację cen, podnosząc wydatnie opłaty za usługi, za gaz, prąd elektryczny i środki żywnościowe.

Częściowa reforma w składzie rządu przeprowadzona dnia 23 I 1952 r. była chyba w tej sytuacji próbą ratowania oblicza i podyktowana została wyraźnie obawą przed całkowitą utratą zaufania społeczeństwa. Usunięto wówczas z rządu kilku starych działaczy, oddając kierownictwo ministerstwa finansów, oświaty, rolnictwa i handlu ludziom młodym⁵¹. Dobór tych ostatnich wskazywał jednakże, że liczone na brak rozeznania wyborców, gdyż nowi ministrowie rekrutowali się z wysokich sfer przemysłowych, grupujących się wokół *Wirtschaftsbundu*. Pewnym zadośćuczynieniem dla wyborców miał być nowy program inwestycyjny, ograniczający nakłady na środki produkcji na rzecz inwestycji w produkcję środków spożycia. Był to tzw. program Kamitza z 31 I 1952 r. Spotkał się on jednakże ze słuszną chyba krytyką socjalistów. Do tych pierwszych inwestycji zaliczono bowiem, jak się w trakcie realizacji programu okazało, również budowę dróg publicznych⁵². W wyniku krytyki program wcześniej uległ dość zasadniczym korekturom. Z drugiej strony te rozbieżności w ocenie programu nie uratowały rządu przed nowym kryzysem, który przyspieszyły nieporozumienia powstałe na tle budżetu na rok 1953. Niekorzystnie na współpracę obu partii w rządzie wpłynęła również w 1952 r. sprawa Starhemberga⁵³, któremu trybunał austriacki przyznał prawa do majątków odebranych mu przez administrację hitlerowską w czasie wojny. Socjaliści uznali Starhemberga za dostatecznie skompromitowanego, aby mu majątków nie zwracać. Chadecja potraktowała go natomiast życzliwie. Po dwóch latach sporów, mimo poważnego zaangażowania się w te sprawy socjalistów, odpowiednio ustawy zostały zinterpretowane na korzyść Starhemberga, co z kolei osłabiło prestiż APS.

Dnia 28 X 1952 r. prezydent przyjął dymisję rządu Figla, zlecając mu jednocześnie przygotowanie nowych wyborów. Chadecja przystąpiła do nich z hasłem obniżki podatków, zwiększenia płac urzędniczych i budowy autostrad, zarzucając równocześnie socjalistom, iż zmierzają oni do nieuniknionej inflacji. Tymczasem program socjalistów zapowiadał równie optymistycznie dalszy rozwój ekonomiczny kraju, obniżki podatkowe, zwiększenie rent robotniczych i zrównanie ich z rentami urzędniczymi, budownictwo państwowe domów mieszkalnych itp. Wybory, przeprowadzone w dniu 22 II 1953 r., zakończyły się zwycięstwem socjaldemokratów. Uzyskali oni 42,11% głosów, ale tylko 73 mandaty poselskie na 41,26% głosów i 74 mandaty chadecji oraz 14 mandatów tzw. niezależnych, czyli dawnego obozu wielkoniemieckiego. Sukces odniosła również partia komunistyczna, która wystawiła listę

⁵¹ Ministerstwo Finansów objął wówczas Reinhard Kamitz po Eugeniuszu Margarethe, a Ministerstwo Rolnictwa Franz Thoma na miejsce Josefa Krausa.

⁵² O Starhembergu patrz „Przegląd Zachodni” nr 5—6/1965, s. 231.

⁵³ A. Schärff, *Österreichs Erneuerung...*, op. cit., ss. 307—308.

wyborczą pod nazwą *Volksopposition*, uzyskując 228 159 głosów (w 1949 r. 213 066)⁵⁴. W sumie chadecja utraciła w 1953 r. 64 804 głosy, z których duża część przypadła komunistom oraz socjaldemokratom. Tym ostatnim przysporzyli głosów również dawni zwolennicy obozu wielkoniemieckiego.

Upłynęło kilka tygodni nim przystąpiono do rokowań międzypartyjnych w celu utworzenia nowego rządu. Partia Ludowa zamierzała bowiem zrezygnować ze swego długoletniego reprezentanta na stanowisku kanclerza Figla, wysuwając kandydaturę działacza przedwojennej chadecji — inżyniera Juliusa Raaba, który zresztą zajął w partii stanowisko przewodniczącego. Raab wybijał się w powojennej chadecji już od dłuższego czasu, pełniąc poważną funkcję prezesa Związku Przemysłowców i prezydenta Izby Przemysłowej (*Bundeswirtschaftskammer*). Dnia 2 IV 1953 r. powierzono mu urząd premiera. W tej sytuacji Raab zarzucił rozmowy prowadzone przez Figla z przedstawicielami Związku Niezależnych co do ich roli w parlamencie, aby móc podjąć negocjacje z socjalistami i utworzyć rząd na starych zasadach⁵⁵. Dyskusja toczyła się bez spieć i poza kanclerzem rząd pozostał w niezmiennym składzie. Dopiero w listopadzie długoletniego ministra spraw zagranicznych, Grubera, zastąpił dymisjonowany kanclerz — Leopold Figl⁵⁶. Wówczas też począł wybijać się w tym resorcie socjalista Bruno Kreisky.

Jeden z punktów programu wyborczego partii socjalistycznej przewidywał zrównanie praw socjalnych pracowników fizycznych i umysłowych, zrównanie płac kobiet i mężczyzn oraz podwyższenie rent i zapomóg. Nad tymi sprawami dyskutowano w rządzie i w parlamencie dość długo bez wyraźnych rezultatów. Dlatego też na ten temat znajdujemy w książce Schärfa raczej ogólniki, że w latach 1953—1954 polityką socjalną objęto rękodzielników, chałupników, młodzież kończącą szkołę podstawową organizując im wypoczynek. Równie ogólnikowo przedstawiona została sprawa regulacji rent i emerytur, co pozwala przypuszczać, że w programie wyborczym znalazły się tylko slogany obliczone na pozyskanie głosów wyborczych ludzi starszych wiekiem, na których dotychczas większy wpływ wywierała chadecja poprzez kościół⁵⁷. Sprawy realizacji programu okazały się zbyt skomplikowane w praktyce i odpowiednie projekty ustaw dyskutowano szereg lat. Stare ustawy nowelizowano, poprawiano i właściwie zagadnienia socjalne w Austrii nie zostały dotąd jeszcze rozstrzygnięte. W 1954 r. uczyniono natomiast sporo dla poprawy warunków mieszkaniowych ludności dzięki uchwaleniu nowej

⁵⁴ *Politisches Handbuch* ..., *op. cit.*, ss. 6—7; H. Siegler, *op. cit.*, s. 32.

⁵⁵ Układ międzypartyjny z 2 IV 1953 r. drukowany jest w całości w książce A. Schärfa, ss. 336—338.

⁵⁶ O Gruberze i jego kontaktach z premierem J. Nehru, mających na celu przyspieszenie podpisania układu państwowego, patrz artykuł aktualnego ministra spraw zagranicznych Austrii B. Kreisky'ego w „*Österreich in Geschichte und Literatur*” nr 3/1957.

⁵⁷ A. Schärf, *Österreichs Erneuerung* ..., *op. cit.*, s. 357.

ustawy regulującej wysokość czynszów oraz przeznaczeniu poważnego funduszu na dotacje państwowe dla budownictwa. Kwoty przeznaczone na ten cel pochodziły częściowo z dotychczasowego funduszu przeznaczonego na koszty okupacji, z którego wszyscy alianci zrezygnowali idąc za przykładem USA. Związek Radziecki zrezygnował z tych sum dnia 1 VIII 1953, a Wielka Brytania i Francja 1 I 1954 r. W tymże roku reform i usprawnień socjalnych rząd stosował bardzo krytykowaną politykę ograniczania przywozu z zewnątrz produktów żywnościowych protegując w ten sposób bogate chłopstwo, a zwłaszcza przemysł mleczarski znajdujący się w rękach prywatnych spółek. Odbijało się to ujemnie na budżecie domowym społeczeństwa, gdyż prowadziło do podwyższania cen na te produkty w kraju odizolowanym od dostaw zewnętrznych. W sumie jednak kadencja Raaba pod względem osiągnięć gospodarczych oceniona została przez historyków tego okresu bardzo pochylnie. Udało mu się w stosunkowo krótkim czasie „osiągnąć świetne wyniki ekonomiczne dotąd w tym kraju niespotykane; stabilizację szylinga, opanowanie bezrobocia, powstrzymanie wyścigu cen i płac oraz uporządkowanie budżetu państwa przy równoczesnej obniżce podatków”⁵⁸.

Sukcesy były niewątpliwe, ale trzeba tu zaznaczyć, że zostały osiągnięte w ramach pomocy zapoczątkowanej przez plan Marshalla, dzięki któremu Austria mogła w latach 1949—1952 zainwestować w rozbudowę przemysłu ponad 9 miliardów szylingów. W 1953 r. nakłady inwestycyjne zostały ograniczone, ale zyski państwo czerpało. W sumie ze środków płynących z zewnątrz pokrywano 30% nakładów inwestycyjnych⁵⁹.

Wszystkie te osiągnięcia wzbudziły ponowną falę nastrojów życzliwych chadecji, zwłaszcza że na kadencję Raaba przypadło największe wydarzenie polityczne w życiu II Republiki — podpisano dnia 15 V 1955 r., po 260 bezskutecznych konferencjach międzysojusznicznych, traktat państwowy z Austrią. Duże zasługi na tym polu przypisuje się obu wybitnym politykom chadecji: długoletniemu premierowi a następnie ministrowi spraw zagranicznych, Figlowi, oraz jego koledze partyjnemu, ówczesnemu kanclerzowi — Raabowi. Traktat państwowy ma już swoją bogatą literaturę również w języku polskim⁶⁰.

W następstwie tego wydarzenia parlament austriacki uchwalił — zgodnie zresztą z zaleceniami płynącymi z traktatu — jednogłośnie na posiedzeniu dnia 7 VI 1955 r. ustawę o stałej neutralności państwa. *Bundesrat* nie zgłosił żadnych zastrzeżeń do tej uchwały i weszła ona w życie, obowiązując Austrię

⁵⁸ Cyt. wg K. Skalniak, *Die Österreichische Volkspartei*. W: *Bestandsaufnahme Österreichs...*, op. cit., s. 38.

⁵⁹ E. März, „Wirtschaftswunder“ Österreich. W: *Bestandsaufnahme...*, op. cit., s. 121.

⁶⁰ Z. Rotocki, *Model okupacji Austrii*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1958, ss. 93—98; tekst deklaracji w: H. Siegler, op. cit., ss. 1—25, jako aneks. *Der Österreichische Staatsvertrag*.

i dziś. Wkrótce potem (7 IX 1955 r.) postanowiono powołać stałą armię wraz z obowiązkiem powszechnej służby wojskowej. Z tą decyzją łączyło się reaktywowanie w Wiener Neustadt dnia 14 XII 1958 r. Akademii Wojskowej, kształcącej oficerów sztabowych. Oczywiście armia ta ma raczej znaczenie symboliczne, jako atrybut suwerenności Austrii, jednak jej istnienie znalazło odbicie w wielkiej liczbie interesujących publikacji, m. in. zasłużonego historyka wojskowości — L. Jedlicki⁶¹. Utworzenie stałej armii państwowej na terenie Austrii było i z tego względu wydarzeniem, że w okresie międzywojennym każda partia polityczna tego kraju posiadała swoją armię. A ponadto istniała jedyna w swoim rodzaju osobliwość, tj. *Heimwehra*, która posiadała znaczenie polityczne, będąc początkowo tylko niejako prywatną armią, a nie stronnictwem politycznym.

Równocześnie z tymi pozytywnymi osiągnięciami państwowymi II Republiki zarysowywał się tam coraz wyraźniej konflikt partyjny. Współpraca chadecji i socjaldemokracji napotykała z obu stron na coraz większe trudności powstałe w wyniku ujawniających się coraz wyraźniej różnic ideologicznych. Zabrakło czynnika zewnętrznego, który dotychczas mobilizował obie partie koalicji i skłaniał do solidaryzmu narodowego. Nie odgrywający większej roli w państwie Związek Niezależnych (*VdU*) został wkrótce po wycofaniu się z terytorium Austrii wojsk sojuszniczych, co nastąpiło ostatecznie we wrześniu 1955 r.⁶², przekształcony już dnia 17 X 1955 r. w zdecydowanie konserwatywne ugrupowanie pod nazwą Austriacka Partia Wolnościowa (*Freiheitliche Partei Österreichs*). Zgromadziła ona w swych szeregach — według danych z 1959 r. — ponad 22 tysiące członków. Równocześnie podwyższono nakład wydawanego już od 1949 r. tygodnika „*Neue Front*”, mnożąc na jego łamach ataki na bieżącą politykę wewnętrzną koalicji rządzącej. Głównym elementem tych krytycznych wystąpień był postulat przyjaznego uregulowania stosunków z Niemiecką Republiką Federalną. Zjawiskiem znamienym była czołowa rola, jaką odgrywał w szeregach Partii Wolnościowej minister hitlerowski Anton Reinthaller, który zmusił do ustąpienia jej dotychczasowych względnie umiarkowanych przywódców Krausa i Reimanna, gdyż ci oświadczyli publicznie, że nie chcą w Austrii tworzyć nowej *NSDAP*⁶³.

Wszystkie te wydarzenia oraz brak jednomyślności co do interpretacji pewnych kwestii wynikających z traktatu państwowego spowodowały, że na dzień 13 V 1956 r. zapowiedziano nowe wybory do parlamentu. Zrozumiałe, że walka wyborcza była równie ostra, jak w 1952 r. W rezultacie chadecja uzyskała 82 mandaty poselskie, zaś socjaliści 74. O takim wyniku zadecydował tradycyjny konserwatyzm społeczeństwa austriackiego oraz niewielkie

⁶¹ *Unser Heer. 300 Jahre österreichischen Soldatentums in Krieg und Frieden*. Wien 1963; L. Jedlicki, *Heer und Demokratie*. W: *Bestandsaufnahme...*, op. cit., ss. 231—256; tenże — w: *Zwei Jahrzehnte...*, op. cit., ss. 33—53.

⁶² H. Siegler, op. cit., s. 44.

⁶³ J. Hindels, *Nationale Strömungen*. W: *Bestandsaufnahme...*, op. cit., s. 97.

osiągnięcia socjaldemokratów w zakresie reform społecznych. Partia Wolnościowa nie odegrała poważniejszej roli, tracąc wyborców na rzecz chadecji. KPA uzyskała 3 mandaty.

Przewaga chadecji pozwoliła jej na zachowanie bez większych zmian rządu utworzonego dnia 29 VI 1956 r. Rząd powiększono o jedno ministerstwo, tj. obrony narodowej, które objął członek chadecji — Ferdinand Graf, a jego zastępcą został socjalista — Karl Stephani⁶⁴.

Dnia 4 I 1957 r. zmarł prezydent państwa Theodor Körner, wybrany na ten urząd w 1951 r. Socjaliści wystawili teraz kandydaturę długoletniego wicekanclerza Adolfa Schärfa, chadecja wspólnie z narodowcami — Wolfgang Denka. Wybory, przeprowadzone dnia 5 V 1957 r., udowodniły w tym zakresie przewagę socjalistów, albowiem Schärf już w pierwszym głosowaniu uzyskał wymaganą bezwzględną większość głosów. Ta porażka chadecji osłabiła pozycję Raaba w partii pogłębiając rozdziewki wewnętrzne. Potworzyły się obozy, tzw. zachowawczy (*Kerngruppe*) i obóz młodych (*Reformgruppe*).

Chadecki obóz młodych zmierzał wyraźnie do połączenia się z ugrupowaniem narodowym. Dążenia te, niezrealizowane zresztą, wywołały nowy kryzys w szeregach partii. Wówczas to przywódca najbardziej reakcyjnego skrzydła stronnictwa przeszedł do Partii Wolnościowej⁶⁵.

Partia Socjalistyczna stanowiła w Austrii zawsze organizację bardziej jednolitą niż chadecja, dlatego też wydarzenia w 1955 r. nie wywołały w jej szeregach żadnych perturbacji. Schärfa, pełniącego funkcję przewodniczącego komitetu centralnego od 17 XI 1946 r., zastąpił dnia 14 XI 1957 r. Bruno Pittermann, choć za najwybitniejszego ideologa socjalistów uchodził w owym czasie Benedikt Kautsky. Wyróżnił się on zwłaszcza w okresie dyskusji nad nowym programem partyjnym w Salzburgu (listopad 1957) oraz w Wiedniu (maj 1958). Uchwalony wówczas program zastąpił dotychczas obowiązujący (*Aktionsprogramm*) z 1947 r., nawiązując do ideologii zachodniemieckiej SPD wyrażonej w tezach z Godesberg. Jednym z najważniejszych punktów nowego programu jest zerwanie z tezą, że walka klasowa stanowi główny czynnik postępu społecznego oraz przyjęcie zasady współistnienia w państwie różnych partii politycznych, prowadzenia walki tylko na forum parlamentu. Wysłunięto ponadto żądanie równouprawnienia dla wszystkich ludzi bez względu na ich narodowość, religię, rasę czy pochodzenie społeczne⁶⁶. W szeregach socjalistycznych w Austrii zarzucono walkę z katolicyzmem, umożliwiając osobom praktykującym włączenie się w nurt życia partyjnego. Utworzono nawet specjalne koło pracy, które rozwinęło żywą działalność publicystyczną właśnie w duchu ideologii idealistycznej. Taktyka ta zapewne wy-

⁶⁴ *Politisches Handbuch*..., op. cit., s. 11.

⁶⁵ R. Neck, *Die Parteien*. W: *Zwei Jahrzehnte*..., op. cit., s. 79.

⁶⁶ Tekst w „Archiv der Gegenwart” t. 28/1958, s. 7109 C.

nikała z specyfiki społeczeństwa austriackiego, przy czym ułatwiona została rozsądnym postępowaniem tamtejszej hierarchii kościelnej.

Stabilizacja wewnętrzna Austriackiej Partii Socjalistycznej przyniosła owoce w wyborach 1959 r., które musiały znów odbyć się rok przed upływem kadencji gabinetu wybranego w 1956 r. Powodem przyspieszenia terminu były sprawy budżetowe i prawdopodobnie pewność socjalistów, że posiadają więcej sympatyków w społeczeństwie niż w 1956 r. W tych rachubach socjaliści nie zawiedli się, gdyż po ostrej kampanii, podczas której mniej było programów a więcej personalnych ataków na kandydatów przeciwnych partii, uzyskali oni w dniu 10 V 1959 r. 1 953 000 głosów wyborczych, gdy chadecja tylko 1 928 tysięcy. W tych wyborach zaznaczył się jednakże większy wpływ opozycyjnej Partii Wolnościowej, która uzyskała 142 tysiące głosów i 8 mandatów, tj. o dwa więcej niż przed trzema laty. Natomiast partia komunistyczna nie zdobyła żadnego mandatu. Dziwna arytmetyka odebrała mandaty nie tylko KPA, ale równocześnie krzywdziła i socjalistów, którzy mimo przewagi głosów wyborczych otrzymali o jeden mandat mniej niż chadecja. Sprawy te są w Austrii w okresach wyborów zawsze przedmiotem polemiki, ale bez widocznych rezultatów.

Powołanie nowego rządu zlecono ponownie Raabowi, który skład gabinetu przedstawił dnia 14 VII 1959 r. Schärfa zastąpił w rządzie Bruno Pittermann, który poza urzędem wicekanclerza uzyskał tekę ministra upaństwowionej gospodarki (*Verstaatliche Betriebe*). Nastąpiła również zmiana w resorcie ministerstwa spraw zagranicznych, gdzie po długoletnich rządach chadecji wszedł socjalista Bruno Kreisky.

Wybory w 1959 r. otworzyły nowy, trzeci etap w rozwoju sytuacji wewnętrznej Austrii. Lata 1945—1949 — to okres pokojowej współpracy nad odbudową państwowości. Gdy w 1949 r. powstała Partia Niezależnych, zaczęły pogłębiać się między socjalistami a chadecją nieporozumienia prowadzące do coraz częstszych kryzysów wielkiej koalicji. Obie partie wobec tego dyskutowały możliwość utworzenia tzw. małej koalicji na wzór zachodnio-niemiecki. Po uzyskaniu pełnej suwerenności w 1955 r. konflikt obu stronnictw rządzących stawał się coraz wyraźniejszy, a rok 1959 przyniósł już znamiona kryzysu, otwierając nowy okres dziejów Austrii. Każde niepowodzenie partnera bywa odtąd powodem do szerokich kampanii prasowych pod kątem personalnych ambicji, nie liczących się zupełnie z dobrem koalicji. W wyniku takich właśnie rozgrywek Raab ustąpił ze swego stanowiska na rzecz Alfonsa Gorbacha, a ten z kolei w następnym etapie na rzecz młodego aktywisty Josefa Kalusa. Te zmiany przypominają lata I Republiki, kiedy analogiczne właśnie spory doprowadziły do rozłamu i osłabienia prestiżu państwa.

Starzy politycy, którzy przeżywali kłęski okresu międzywojennego lub wojennego i z tamtych lat czerpali doświadczenia schodzą z areny, a młodzi nie znajdują już wspólnego języka, choć różnice ideologiczne reprezentowa-

nych przez nich partii bynajmniej się nie pogłębiają, ale wyraźnie zacierają, jak to wykazuje ostatni program socjalistów. Powodem do nieporozumień bywa raz sprawa reformy administracji państwowej, reforma prawa karnego, kwestia budżetu, to znów kryzys wywołuje potomek Habsburgów, który swoją chęcią powrotu do kraju podzielił partie polityczne i całe społeczeństwo austriackie na dwa obozy⁶⁷.

W tej sytuacji parlament postanowił rozwiązać się na posiedzeniu dnia 25 VII 1962 r. Przedwczesne wybory odbyły się w tej nienormalnej atmosferze 18 XI 1962 r. i zakończone zostały wynikiem pomyślnym dla chadecji, która w sporze z socjalistami traktowała prawa Habsburgów w Austrii z dużą dozą życzliwości. Socjaliści uzyskali tylko 76 mandatów, chadecja — 81⁶⁸. Nowy rząd udało się powołać Gorbachowi dopiero po kilkumiesięcznych rokovaniach w marcu 1963 r.

Wkrótce potem, dnia 28 IV 1963 r., odbyły się wybory na stanowisko prezydenta, z których zwycięsko wyszedł ponownie Schärff, uzyskując w jedynej głosowaniu 55% głosów i zwyciężając byłego kanclerza Raaba. Ten wyraźny sukces socjalistów pozwolił im na nowo podjąć walkę z chadecją w ciągle jeszcze nie załatwionej sprawie Ottona Habsburga. Socjaliści podjęli 6 VI 1963 r. uchwałę interpretującą ustawodawstwo austriackie jako bezwzględny zakaz powrotu do kraju syna ostatniego cesarza Austro-Węgier. Tej uchwałie sprzeciwiła się również zdecydowanie chadecja. Otto Habsburg rzekł się wprawdzie wszelkich roszczeń do tronu, ale socjaliści austriaccy podkreślają jego niewygasłe ambicje polityczne opierające się na sympatiach niektórych odłamów społeczeństwa i ciągle jeszcze żywych sentymentach do rodziny cesarskiej.

W czasie tych sporów socjaliści rozważali nawet możliwość utworzenia koalicji z Partią Wolnościową, gdy Otto Habsburg oświadczył, że wyklucza zdecydowanie możliwość swego przyjazdu do Austrii. Socjaliści zażądali wówczas oświadczenia parlamentu, że powrót Habsburga jest niepożądany i uzyskali je wbrew opozycji chadecji, która dla wzmocnienia swego stanowiska w sporze weszła w kontakt z Partią Wolnościową nie ogłaszając jednakże publicznie treści rozmów prowadzonych w Wiedniu dnia 19 VI 1963 r.⁶⁹

Nieco później, w dniach 19—20 IX 1963 r., odbył się w Klagenfurcie IX zjazd Austriackiej Partii Socjalistycznej, na którym wybrano nowego przewodniczącego komitetu centralnego — Josefa Klausa. Ten ostani podjął rozmowy z chadecją zapoczątkowane przez Gorbacha i zarysowujący się kryzys został zażegnany. Klaus w dalszych rokovaniach z prezesem chadecji, Withalmanem, poszedł na pewne ustępstwa i ostatecznie układem z dnia 10 X 1963 r. dalsza współpraca została usankcjonowana. Jednakże już w gru-

⁶⁷ „Archiv der Gegenwart” t. 32/1962, s. 8584 E i 8663 B.

⁶⁸ Jw., t. 33/1963, ss. 10680—10681 A, p. 4 i 7.

⁶⁹ Tamże, p. 9 i 10.

dniu wybuchł nowy spór na tle zmian personalnych w policji państwowej, a w lutym 1964 r. na tle obchodów 30-rocznicy likwidacji partii socjalistycznej w Austrii przez kanclerza Dollfussa. Te wydarzenia osłabiły poważnie prestiż kanclerza Gorbacha, który został już uprzednio pozbawiony swych funkcji we władzach chadecji. W lutym 1964 r. widząc, że spór z socjalistami zaostrzył się, zrezygnował ze stanowiska państwowego wywołując tą decyzją krótkotrwały kryzys rządowy. Chadecja wysunęła więc na to stanowisko Josefa Klause, popieranego również przez socjalistów, mimo że kandydat należy raczej do prawego skrzydła swej partii. Ponieważ prezydent chcąc przeciwdziałać dalszemu rozwojowi kryzysu przyjął był tylko dymisję Gorbacha, a nie całego rządu, Klaus miał ułatwione zadanie i dnia 2 IV 1964 r. mógł już przedstawić swój rząd parlamentowi⁷⁰. W składzie nowego gabinetu nastąpiły tylko niewielkie zmiany na rzecz młodszych wiekiem działaczy chadecji. W deklaracji programowej nowego kanclerza czytamy:

„W dziedzinie polityki zagranicznej rząd będzie dążył do utrzymania stabilizacji waluty, rozwoju industrializacji i rolnictwa oraz do powiększenia taniego budownictwa mieszkaniowego, rozszerzenia rent i ubezpieczeń społecznych. Sprawę Habsburgów winno się stopniowo rozwiązać przy poszanowaniu konstytucji i obowiązujących przepisów prawnych, aby nie narazić na szwank współpracy w łonie koalicji rządowej”.

Program ten socjaliści poparli, natomiast Partia Wolnościowa odrzuciła pozostając nadal w opozycji. Te zamierzenia rządu znalazły odbicie w projekcie budżetu na 1965 r., w którym na cele społeczne państwo przeznaczyło największe sumy — ponad miliard szylingów więcej niż w 1964 r. Mieszczą się również w projekcie poważne nakłady na oświatę, kulturę, budownictwo mieszkaniowe, a także na rozwój rolnictwa i obrony narodowej. Projekt został zatwierdzony przez socjalistów i w ten sposób przewyciężono całkowicie kryzys w koalicji.

Niewątpliwie ustępstwem na rzecz chadecji, obliczonym zarazem na uspokojenie opinii publicznej, była decyzja zarządu partii socjalistycznej o usunięciu ze swych szeregów byłego ministra spraw wewnętrznych — Franza Olaha. Działacz ten skompromitował się zbyt samowolnym dysponowaniem funduszami partyjnymi. W rządzie jego miejsce zajął inny socjalista — Hans Czettel.

Dnia 28 II 1965 r. zmarł w Wiedniu prezydent Republiki Austrii — dr Adolf Schärf, który pełnił ten urząd od r. 1957 i wybrany został po raz drugi 28 IV 1963 r. na okres 6-letni. Jako głowa państwa Schärf odgrywał poważną rolę czynnika równowagi w koalicji rządowej. Zgodnie z konstytucją stanowisko prezydenta państwa czasowo objął kanclerz — dr Josef Klaus. Ponieważ jest on członkiem ÖVP, socjaliści naglili do wyborów, które odbyły się ostatecznie dnia 23 V 1965 r. przy wysokiej, bo 96% frekwencji wy-

⁷⁰ „Archiv der Gegenwart” t. 33/1963, s. 10813 E; 10848 A.

borców. Zwycięzył — zgodnie z przewidywaniami — kandydat socjalistyczny, długoletni burmistrz Wiednia, Franz Jonas, uzyskując 2 324 tysiące głosów, zaś kandydat partii ludowej otrzymał 2 260 tysięcy (były kanclerz Alfons Gorbach). Wybór Jonasa świadczy o tym, że większość społeczeństwa rozumie doskonale, na czym polega równowaga polityczna w państwie, skoro szefem rządu jest ludowiec, prezydentem państwa zaś — od 1945 r. socjalista. Trzeba jeszcze dodać, że komuniści austriaccy tradycyjnie głosują na kandydata partii socjalistycznej.

Na ten okres kampanii wyborczej w Austrii przypadły uroczystości 10-lecia podpisania traktatu państwowego. W jubileuszowej akademii zorganizowanej w Wiedniu wzięli udział m. in. ministrowie spraw zagranicznych byłych mocarstw okupacyjnych: A. Gromyko, D. Rusk, M. Couve de Murville i J. Steward. Wszyscy zabierający głos podczas akademii skonstatowali, że przykład Austrii przekonuje, iż realistyczna ocena sytuacji i wzajemna gotowość do poszanowania interesów partnerów może przyczynić się do rozstrzygnięcia najbardziej kontrowersyjnych problemów w Europie. Akcentowano również, że neutralna Austria może odegrać ważną rolę naturalnego łącznika pomiędzy Europą wschodnią a zachodnią⁷¹.

Ponieważ, jak to podkreślał wielokrotnie kanclerz Josef Klaus, Austriacy dobrowolnie opowiedzieli się na rzecz polityki neutralności, będą ją konsekwentnie realizowali. Trzeba zaznaczyć, że Austria rolę tę spełnia z dużym powodzeniem, przyczyniając się do zmniejszenia napięcia w Europie.

⁷¹ „Trybuna Ludu” z 17 V 1965.